

DE MONARCHIE IN BELGIË: BREUKEN EN CONTINUITEIT

Claude Renard

De publieke interventie van koning Boudewijn tijdens het debat over de depenalisering van abortus en, een tijd later, zijn op z'n minst dubbelzinnige uitspraken over de «verzoening» van alle burgers, hebben een einde gemaakt aan een lange periode van opvallend ontspannen relaties tussen de kroon en haast alle delen van de politieke klasse, met inbegrip van die linkse minderheid die ergens een republikeinse reflex in haar gedachtengoed heeft bewaard.

Bij deze uiteenzetting over het functioneren van de monarchie in België willen wij onmiddellijk benadrukken dat de discretie die de vorst ontegensprekelijk heeft gecultiveerd vanaf de eedaflegging op 17 juli 1951, tot op het moment van de weinig alleedaagse «onmogelijkheid tot regeren» van april 1990, eerder de uitzondering dan de regel is in de politieke kroniek van het koninkrijk vanaf het ontstaan tot de troonsafstand van Leopold III.

De koninklijke inmenging in regeringszaken, die onder het bewind van Leopold I en Leopold II schering en inslag was, wordt hier niet behandeld: ze behoren tot een andere tijdperk. Dat was de tijd toen, met uitzondering van de Engelse situatie, enkele machtige post-feodale dynastieën nog de toon aangaven in de Europese hoven, ondanks de min of meer dwingende grondwettelijke beperkingen. Bovendien kan men zich vandaag moeilijk voorstellen dat een vorst zich persoonlijk zou inlaten met ondernemingen vergelijkbaar met die van Leopold II in Afrika. Dat was dus duidelijk een ander tijdperk, toen de moderne parlementaire democratie zich nog niet volledig had ontwikkeld, zoals ze dat in België zou doen onder het bewind van Albert I.

Onder dat bewind zien we dan ook in de betrekkingen tussen koning en politici problemen van conflictuele aard opduiken, die in tal van verschijningsvormen, zoals «de koningskwestie», hun uitdrukking zullen vinden. Deze kwestie liet blijvende sporen na in het collectieve bewustzijn, zowel ter linker- als ter rechterzijde, zowel in Wallonië als in Vlaanderen en Brussel.

De mythe van de koning-ridder

Het leugenachtig -of gewoonweg naïef- karakter van de koning-riddercultus, te paard afgebeeld als de nobele uitdaging tegenover de Moffen is voor historici en goed geïnformeerde mensen reeds een aantal jaren een evidentie.

«We weten», schrijft Els Witte, «dat Albert I bereid was met de bezetter te onderhandelen en een vredescompromis wenste te bereiken. Telkens mislukten de onderhandelingen omwille van de onaanvaardbare (territoriale en andere) eisen van de Duitsers die inbreuken pleegden op de Belgische soevereiniteit. Albert I voerde deze politiek tegen de meerderheid van zijn regering in en kwam zelfs in aanvaring met de geallieerden. Net zoals zijn zoon na hem, meende hij dat zijn inmenging tijdens de oorlog het geheel van grondwettelijke bevoegdheden die hem in normale tijden waren toegekend en die gedekt waren door de ministeriële verantwoordelijkheid, oversteeg(1).

Dit is een goede samenvatting, maar zelfs een uitstekende samenvatting kan de complexe historische werkelijkheid slechts bij benadering weergeven, en complex was ze in dit geval alleszins.

De demystificatie van de rol van Albert I gedurende de Eerste Wereldoorlog onthult achter de tricolore flarden van de koning-soldaat-legende, een scherpzinnig man, met een sterke persoonlijkheid en een politiek inzicht dat vaak superieur was aan dat van de meeste ministers.

De onderhandelingen die Els Witte vermeldt, zijn bekend sinds 1961, kort nadat de Duitse archieven toegankelijk werden. Jacques Willequet vermeldt ze in een biografie van Albert I, verschenen in 1979, en François Perin is erin een recent werk op teruggekomen(2). In 1915-1916 werd professor Maxweiller, een vriend van de koning, door deze laatste gelast de Beierse graaf Hans Toerring, zwager van de koning, te ontmoeten. Ze voerden gesprekken te Zurich; slechts aan de overdreven Duitse voorstellen is de mislukking van deze gesprekken te wijten. De Belgische regering die te Saint-Adresse, in de buurt van Le Havre, verbleef, werd nooit op de hoogte gebracht. Overigens had de koning geweigerd zijn ministers naar Frankrijk te volgen, om zo eigenmachtig mogelijk te kunnen handelen. Zijn beslissing om het stukje Belgisch territorium, achter de IJzer, dat aan de Duitse bezetting was ontsnapt, niet te verlaten, had dezelfde gronden als zijn wil om de erkenning van zijn prerogatieven in zijn hoedanigheid van legeropperbevelhebber op te dringen aan de eerste minister de Broqueville, die

daar erg terughoudend tegenover stond.

Eenzelfde meningsverschil zou, in nog dramatischer omstandigheden, losbreken tussen de regering en Leopold III in mei 1940. Tegen het principe van het vorstelijk overwicht inzake het militaire opperbevel werd op rechtskundig vlak een stevig argument geformuleerd: dit overwicht leidt immers tot *«het toekennen van een feitelijke dominante positie aan de officieren van het militaire Huis van de koning, ten overstaan van de generale staf, waarvan het hoofd door de minister van defensie wordt benoemd en die aan hem ondergeschikt is»*. Deze toestand heeft voor gevolg dat het Huis zich volgens generaal Cornil *«zich tot een kleine, occulte generale staf omvormt die naast de officiële generale staf opereert en des te machtiger is omdat het aan elke verantwoordelijk--heid ontsnapt»*(3).

Het gedrag van Albert I kan ook vandaag nog vrij schokkend overkomen, niet in de ogen van mensen die leiden aan een bedrieglijke vaderlandslievende verbeelding -dat interesseert ons niet- maar louter vanuit een respect voor de parlementaire democratie. Laten we niet vergeten dat de BWP, die het algemeen stemrecht nog niet had afgedwongen, maar vanaf 1894 over parlementairen beschikte, op dat ogenblik een belangrijke steunpilaar van de Belgische regering in ballingschap was geworden, in naam van de *«union sacrée»* tegen de agressor. Toch verliezen de betwistbare aspecten van Alberts handwijze hun scherpte wanneer men ze ontleedt in de historische context van de Eerste Wereldoorlog, vertrekkend van de werkelijke aard en de werkelijke inzet van dit typisch imperialistisch conflict. Het is nuttig eraan te herinneren dat het imperialistisch karakter van deze oorlog reeds lang vooraf door de IIde Internationale was opgemerkt en aangeklaagd. De congressen van Stuttgart (1907) en Kopenhagen (1910) kondigden reeds aan dat de socialisten een crisis, door een dergelijk conflict uitgelokt, zouden aangrijpen om de massa's in beweging te brengen en het kapitalisme omver te werpen. Net zoals zovele anderen zouden de Belgische socialisten niet lang daarna deze revolutionaire doelstellingen, waarvan Lenin de onverzoenlijke voorzetter zou worden, volledig laten varen. Niettemin namen sommigen onder hen ondanks alles toch afstand van een oorlog die voor alle oorlogvoerende volkeren steeds moorddadiger en afschuwelijker werd. Dat was het geval voor Camille Huysmans, naar Den Haag uitgeweken met het internationaal socialistisch bureau, die, in de hoop een compromis-vrede te bereiken, deelnam aan de inspanningen om in 1917 te Stockholm een internationale socialistische conferentie bij elkaar te roepen. Meerdere historici geven te

verstaan dat dit plan Albert I niet mishaagde. Xavier Mabille voegt er zelfs aan toe dat Huysmans «*ervoor zorgde dat de kroon in dit verband niet werd ontbloot*»(4).

Eerder politicus dan soldaat

Dat de koning zich op zijn manier bewust was van het imperialistisch karakter van de oorlog, blijkt duidelijk uit zijn persoonlijke aantekeningen. Deze wijzen op zijn grote achterdocht tegenover zowel Frankrijk als Groot-Brittannië. Zo kan men bijvoorbeeld in zijn notities van december 1916 de volgende betekenisvolle passage lezen: «*Men wil ons leger in deze onderneming meesleuren, of beter er gebruik van maken; men zal de samenvoeging van onze divisies met het Engelse leger, nu onze buur aan het front, voorwenden. Daartegen zullen we moeten verzetten. Onze oorlogsdoelstellingen zijn niet dezelfde als die van Engeland; wij hebben de wapens niet opgenomen om Duitsland te vernietigen. Wij nemen geen deel aan ondernemingen die onverwezenlijk zijn. Trouwens, de offensieven werpen geen vruchten af: daarvan is het bewijs geleverd. Ik ben niet van plan mijn soldaten op te offeren in operaties waarin ik absoluut niet geloof.*»(5)

Deze zienswijze staat in fel contrast met de «tot de finish»-gevoelens die op dat ogenblik de politieke milieus begeesterden en die zich trouwens laten verklaren door de verschuiving van de oorlogsdoelinden in bepaalde geesten: het zou niet lang meer duren vooraleer veroverings- en plunderingsverzuchtingen zich zouden mengen met de op het eerste gezicht gerechtvaardigde eisen voor eerlijke herstelbetalingen.

In het licht van dergelijke teksten begrijpt men tevens een van de diepere oorzaken van de grote populariteit die Albert I onder de oudstrijders van 14-18 genoot. Zonder twijfel hadden zij in hem de chef herkend die zuinig omsprong met het bloed van zijn troepen, en daarvoor waren zij hem dankbaar. Maar laten we hem niet verdenken van overgevoeligheid. Zo gauw de mogelijkheid van een militaire overwinning zich op het front aftekende, werd Albert I voorstander van een totaaloffensief, en vanaf september 1918 bleken de Belgische verliezen dan ook zeer hoog op te lopen. De koning betreurde zelfs de wapenstilstand die in zijn ogen té snel was afgesloten om er al de potentiële voordelen uit te halen. Dit alles brengt F. Perin tot de uitspraak: «*Albert I was dus eerder politicus dan soldaat.*»(6)

Een pertinente opmerking. Maar er dient aan toegevoegd dat deze koning, in tegenstelling tot zijn rampspoedige opvolger, een politicus was met een scherp inzicht in de realiteiten van zijn tijd. Dit was niet enkel aanwijsbaar in zijn analyse van de doelstellingen van de Eerste Wereld-oorlog. Ook op binnenlands vlak had Albert I, die zichzelf niet als een «echte Belg» beschouwde(7) reeds in 1912 zijn breeddenkendheid bewezen, met zijn voorzichtig-begrijpende ontvangst van de befaamde brief van Jules Destrée: «*U regeert over twee volkeren. In België zijn er Vlamingen en Walen; er zijn geen Belgen*». We vinden hem terug in 1918-1919 met een zeer welwillende ingesteldheid ten overstaan van de BWP, waarvan haast alle grote democratische en sociale eisen werden ingewilligd -meer bepaald omdat de vrees voor een verspreiding van de sovjet-revolutie op de regering woog. Niettemin is deze welwillendheid bij hem niet enkel ingegeven door de omstandigheden en vandaag weten we dat hij, tot zijn dood in 1934, een doorslaggevend belang hechtte aan de plaats van de BWP binnen het staatsapparaat. Zeer bezorgd over de opiniestromingen die hijzelf beschouwde als «anti-etatistisch» en «anti-Belgisch», kwam hij steeds dichter bij de socialisten te staan. We lezen het in een privé-brief: «*Ik beschik enkel nog over het socialisme om op te steunen; het is nationaal, bijgevolg voorstander van de Belgische en staatkundige eenheid, drie kenmerken die het socialisme aan de dynastie binden*»(8).

Hier is verwarring mogelijk. Dat socialisme «*dat nationaal is*», is nog steeds dat van de pioniers -Vandervelde, vader Anseele, Destrée- en nog niet dat van Hendrik De Man en Paul-Henri Spaak die hun opmars vanaf 1935 beginnen. Met deze laatsten zal het «*nationale socialisme*» een heel andere betekenis krijgen. Anderzijds mogen we niet uit het oog verliezen dat we, alhoewel de mening van Albert I over de Belgische eenheid vandaag vrij ouderwets kan lijken, geen lange jaren na zijn dood moeten wachten om een nieuw type patriottisme met antifascistische inslag te zien ontstaan, dat oog in oog met de praktijken van Nazi-Duitsland de begrippen democratie en nationale onafhankelijkheid aan elkaar zal koppelen.

In ieder geval is het een feit dat Albert I de meest geschikte krachten om de toekomst van het koninkrijk voor te bereiden niet bij rechts of extreem-rechts zocht. Zelfs binnen de radicaal-monarchistische milieus beschouwde men hem dikwijls als een lastpost: hij was niet nationalistisch genoeg.

Leopold, zoals zijn vader?

De apologetici van Leopold III hebben altijd zeer sterk de continuïteit beklemtoond tussen vader en zoon inzake de verdediging van de algemene belangen des lands, zowel wat de Staat als wat de dynastie betreft. We kunnen hen geen ongelijk geven: deze band bestaat. Het is volstrekt juist dat het ongeluk te Marche-les-Dames de weg naar de troon opende voor een man die bij het merendeel van zijn politieke beslissingen dacht te handelen zoals zijn vader dat vóór hem zou hebben gedaan.

Formeel gesproken is er inderdaad geen breuk vast te stellen tussen de opties van Albert I die midden in de Slag aan de IJzer zijn eigen politiek spel speelde, buiten ieders weten om, omdat hij meende dat de belangen van België zich onderscheidden van die van de geallieerde mogendheden, en de opties van Leopold III die in 1936 de alliantie met Frankrijk opblies na de machtsontplooiing van de Duitse troepen in het Rijnland. Het is waar dat de neutraliteitspolitiek niet op het koninklijk paleis werd uitgedacht, dat ze in beginsel werd uitgewerkt in de politico-financiële milieus die boven alle andere overwegingen vijandig stonden tegenover het Volksfront en tegenover elk systeem van collectieve veiligheid waar-bij de USSR zou worden betrokken. Niettemin is het feit dat Leopold III alles deed opdat deze politiek een van de meest betekenisvolle daden van zijn regeerperiode zou worden, onweerlegbaar. De formele band met de voorafgaande regeerperiode wordt bepaald door de wil om de onafhankelijkheid van België te bewaren en het land een nieuw bloedbad te besparen.

Ikzelf heb in dit verband in het begin van de jaren zeventig kennis kunnen nemen van een met de hand geschreven nota van Léon Degrelle, waarin deze beweerde dat Leopold III, teneinde een Duitse invasie af te wenden, Hendrik De Man in maart 1940 naar Berlijn stuurde. Hij zou Hitlers legerstaf gesuggereerd hebben Frankrijk via Sedan binnen te vallen en vervolgens naar de Somme en de Noordzee door te stoten. Degrelle, die van deze geheime démarche door De Man zelf zes maand later op de hoogte zou zijn gebracht, schrijft dat Hitler daaraan al had gedacht, maar het verloop van de militaire operaties in mei 1940 overtuigden de koning ervan dat hij de zegevierende Wehrmacht een «on-schatbare dienst» had bewezen. Dit element zou, steeds volgens de Rexistenleider, in overweging moeten worden genomen om de konink-lijke houding ten overstaan van Hitler na de nederlaag te begrijpen.

Degrelles handigheid in het fabriceren van de meest onwaarschijnlijke historische verzinsels met als enige doel zichzelf interessant te maken, is vandaag welbekend. Toch moet worden toegegeven dat niet alles in deze nota absurd is, aangezien onverdachte bronnen de bevestiging van een welbepaald element aanbrenge. We weten immers dat de koning vanaf 16 mei 1940 tegenover zijn ministers wel zeer heldere vooruitzichten formuleerde betreffende de Duitse troepenbewegingen naar de zee toe. Dit blijkt duidelijk uit het rapport dat P.H. Spaak op 30 mei aan de vergadering van de in Limoges aanwezige volksvertegenwoordigers voorlegde. De minister van Buitenlandse Zaken schreef de koning een doorzicht toe «*dat vandaag afschuwelijk blijkt*»(9).

Ongelukkig genoeg was het politieke doorzicht van Leopold III zwakker dan het militaire. Uiteindelijk kunnen we er eens te meer een bewijs in zien van de manier waarop hij zich, zonder enige kritische reflectie, inspireerde op het model van zijn vader, zonder ook maar enigszins rekening te houden met de veranderingen in Europa sinds 1918.

Zoals we weten blijkt het meningsverschil tussen Leopold III en Pierlot in mei 1940 eveneens de herhaling te zijn van de tegenstelling tussen Albert I en de Broqueville over de kwestie van de prerogatieven van de legeropperbevelhebber. De vergelijking kan zelfs doorgetrokken worden aangezien we opnieuw te maken hebben met een koning die weigert zijn ministers naar het buitenland te volgen en die verklaart bij zijn soldaten te willen blijven. Tevens kan men veronderstellen dat de geesten van Maxweiller en Toerring deel uitmaakten van de koninklijke hofhouding, toen Leopold zes maanden na de capitulatie van het leger zijn tenue van VIP-krijgsgevangene ruilde voor dat van buitengewoon ambassadeur om de Führer in Berchtesgaden een bezoek te brengen.

De herinnering aan de vader is evenmin afwezig bij bepaalde politieke keuzes van Leopold III inzake de binnenlandse aangelegenheden. Hoewel hij op het einde van de jaren dertig tal van andere steunpunten heeft dan die van de BWP, verleent de koning niettemin een belangrijke plaats aan de voormannen van de nieuwe generatie in deze partij en meer bepaald aan de twee reeds bekeerde "kroonprinsen" van het «nationale socialisme»: De Man en Spaak. We weten dat De Man, voorzitter van de BWP, de belangrijkste politieke raadgever van de koning was op het moment van de capitulatie; hij zou deze functie blijven vervullen tot in 1941. Spaak zelf meldt dat, toen hij

de koning in het gezelschap van Pierlot en Vanderpoorten ontmoette in het kasteel van Wijnendale op 25 mei 1940, hij zich bijna liet overtuigen door de argumenten van Leopold III die zijn beslissing om in België te blijven toelichtte. De werkelijke redenering van de koning was, dat de zaak van de geallieerden verloren was en dat men zich bijgevolg diende neer te leggen -in de woorden van Maurice De Wilde: -» *bij een België, zeker naar een autoritair patroon bewerkt, maar zo onafhankelijk als mogelijk was in een Europa, gereorganiseerd onder Duitse plak*» (10). (N.v.d.v.: originele tekst De Wilde opzoeken!)

Van een oorlog naar een andere

Hoe meer we rekening houden met de werkelijke bekommernis om de continuïteit die de zoon tegenover de vader koesterde, hoe duidelijker de inconsequentie van zijn handelwijze wordt. Dit is vooral te wijten aan de transformatie van de wereld: de wereld van de vader, waarvan referentiekaders en analyseschema's vervallen zijn, was een andere dan die van de zoon.

Niettemin moeten we erkennen dat deze evidentie niemand meteen opviel. Pas op het VIIe Congres in 1935 paste de Kommunistische Internationale haar anti-imperialistisch theoretisch schema aan, dat stamde uit de Eerste Wereldoorlog, en gaf ze absolute voorrang aan de totstandkoming van brede allianties tegen het fascisme en in het bijzonder aan de organisatie van de collectieve veiligheid tegen het Derde Rijk. De politieke fouten van Leopold III in de periode vóór de inval waren zeker niet erger dan die van vele andere staats- en regeringshoofden. Denken we maar aan de akkoorden van München of aan de geheime protocollen van het Sovjet-Duits Niet-aanvalsact. Kon hij in 1940 niet handelen zoals De Gaulle, dan had hij wél het voorbeeld van koningin Wilhemina kunnen navolgen, die de bezette Nederlanden verliet om naar Engeland te vluchten. Hij deed het niet, omdat hij overtuigd was van de Duitse overwinning in een oorlog die volgens hem niet fundamenteel verschilde van de vorige. Dát was uiteraard de zwaarste van zijn vergissingen.

Deze vergissing was niet enkel te wijten aan de dramatische omstandigheden en de enorme chaos van het ogenblik. De mening dat een oorlog niet zou verschillen van de vorige werd voor het eerst publiekelijk beargumenteerd door de Minister van Buitenlandse Zaken, P.H. Spaak, op 23 februari 1938 in een toespraak voor de Algemene Raad van de BWP. De spreker verwierp de kommunistische

voorstellen inzake een politiek van collectieve veiligheid in Europa en verklaarde: « *We bevinden ons opnieuw een vijftiental jaar terug, in de debatten die de gemoederen binnen de partij na de oorlog van 1914 beroerden. Ikzelf weiger toe te geven dat de volgende oorlog tussen fascisme en democratie zal worden uitgevochten. Ik weiger de oorzaken van de oorlog te verdoezelen en de werkelijkheid voor de mensen verborgen te houden. Als de oorlog losbarst, is het omdat de volkeren hun vitale belangen zullen moeten verdedigen. Wanneer we de kern van de zaak beschouwen, zullen het eens te meer de imperialismen zijn die zullen botsen. De democratie heeft hiermee niets te maken* » (11).

München en de erkenning van het Franco-regime zijn niet ver meer af.

De tekst van Spaak is merkwaardig in die zin dat hij ten gunste van de neutraliteitspolitiek, die geen overtuigder voorstanders vindt dan VNV-ers en Rexisten, de argumenten van de linkerzijde over de imperialistische machtsstrijd hanteert. Paradoxaal genoeg zullen de kommunisten op hun beurt, overeenkomstig de richtlijnen van de Komintern, eind 1939 in dezelfde fout vervallen. In de politiek is het altijd de laatste keuze die van belang is: terwijl de koning zich naar Berchtesgaden begeeft om onderhandelingen met Hitler te beginnen, is Spaak -in tegenstelling tot De Man- reeds in Londen en zijn de kommunisten in hun clandestiene publicaties reeds actief tegen de «avonturiers van de Nieuwe Orde», wat hun tegenstanders achteraf ook mochten beweren (12).

Vanaf dat ogenblik groeit de kloof tussen de koning en een groot deel van de publieke opinie, ondanks het feit dat de koning na de capitulatie overweldigend populair was, ook in Wallonië. Niet alleen vergiste Leopold III zich toen hij dacht dat de oorlog afgelopen was, maar gooide hij zich ook op een politiek scenario dat niet de minste kans op slagen had; Hitler gaf geen snars om de Belgische onafhankelijkheid. Erger nog, de koning weigerde zijn standpunt te herzien toen hij zag dat het tij op het slagveld van deze intussen planetair geworden oorlog was gekeerd. Hij verschool zich achter een attentisme dat de door de idealen van het verzet geanimeerde gedeelten van de bevolking van hem deed afkeren. Al gauw reikt zijn persoonlijke uitstraling niet verder dan die vande katholieke kerk, na het mandement van kardinaal Van Roey dat de capitulatie goedgekeurde. Dit alles staat wel heel ver van Albert I...

De troon en het altaar

Toch is het mogelijk dat de koningskwesitie minder passies zou hebben doen oplaaien en dat Leopold III uiteindelijk zijn troon had kunnen bewaren, indien hij zich na het onderhoud te Berchtesgaden strikt aan de rol zou hebben gehouden die hij in mei 1940 had gekozen, namelijk die van krijgsgevangene. In december 1941 echter verloor deze rol alle geloofwaardigheid, toen de zogenaamde krijgsgevangene van Laken juffrouw Liliane Baels huwde. Maurice De Wilde onderstreepte terecht dat dit huwelijk de eerste bres sloeg in de populariteit van de koning en een extreme bitterheid teweegbracht in de gevangenkampen waar, ten gevolge van de politiek van de Duitsers, haast enkel nog Walen en franstaligen zaten opgesloten (13). Hier gaat het duidelijk om een politieke misrekening, aangezien Leopold III zelf de legende van de koning-soldaat, die het lot van zijn troepen deelde, door zijn huwelijk aan diggelen sloeg.

We zouden lang kunnen uitwijden over de mogelijke oorzaken van een dergelijke politieke incoherentie, ware het niet dat we in het scenario van de huwelijksplechtigheid duidelijk de hand van kardinaal Van Roey herkennen, in wiens ogen de eerste taak van de koning erin bestond een voorbeeld te zijn voor het volk door het op te voeden tot legitieme en bijgevolg voor het altaar voltrokken liefdesrelaties.

Hoewel de katholieke partij onder Leopold II en Albert I lang over een absolute meerderheid beschikte, had in het verleden nooit een koning zich op dergelijke wijze door Mechelen op sleeptouw laten nemen, ten koste nog wel van zijn persoonlijke morele en politieke autoriteit. Dit element droeg niet weinig bij tot het beeld van Leopold III als een koning die met handen en voeten aan de meest heerszuchtige clericale machten gebonden was. Voegen we daar nog bij dat al degenen die zich min of meer aan de collaboratie hadden verbrand voldoende redenen hadden om zijn terugkeer hoopvol tegemoet te zien en dat de katholieke rechterzijde om electorale redenen de kaart van de amnestie speelde, dan begrijpen we dat de anti-leopoldistische oppositiebeweging in de terugkeer een begin van uitvoering zag van een project dat te Brussel een autoritaire monarchistische macht wilde installeren. De kommunisten zagen er daarenboven een poging in om België nog meer in de Amerikaanse «*containment*»-politiek in te schakelen.

Het valt het niet moeilijk te ontkennen dat Leopold III in 1950 de vaandeldrager van een gespierde rechterzijde was geworden, aange-

zien hij altijd blij had gegeven van zijn interesse voor een sterke macht en aangezien hij nog altijd extremisten die tot alles bereid waren in zijn zog meevoerde. Zeer tekenend in dit verband was de moord op Julien Lahaut. Rekening houdend met dit alles, moeten we de verwijdering van de koning in augustus als een grote democratische overwinning beschouwen, die lange tijd gevolgen zal hebben. De troonsafstand die een jaar later volgde, bezegelde niet enkel de definitieve nederlaag van het «leopoldisme» en het succes van de stakingen die men verkeerdelijk insurrectioneel had genoemd; ze maakte tot vandaag een einde aan een situatie die zeer ongezond en gevaarlijk was voor de democratie; het is immers niet goed dat een koninklijk paleis een pleisterplaats is voor aanhangers van allerhande soorten nieuwe orden, zoals dat onder Leopold III het geval was.

Uiteraard werden in het verloop van de gebeurtenissen de politieke belangen van de «koningskwestie» duidelijk in een context van passies en emoties die voor elke massabeweging noodzakelijk zijn. Niet alle aanhangers van Leopold III waren «leo-rexisten»; een groot aantal waren eenvoudigweg van mening dat hij het land voor groot onheil had behoed in mei 1940 en dat men hem daarvoor erkentelijkheid verschuldigd was. In het andere kamp maakte men veel heisa rond de herinnering aan koningin Astrid -die zoveel beuzelarij niet verdiende-, maar vooral de kritiek op het hertrouwen in 1941 woog zwaar door toen de linkerzijde wilde afrekenen met de legende van de koning-soldaat en de troon op zijn juiste plaats wilde zetten in zijn verhouding tot het altaar.

De katholieke kerk en de christen-democratische partijen zelf hebben een lange weg afgelegd sinds het verdwijnen van Monseigneur Van Roey. Deze vaststelling maakt het nog moeilijker te begrijpen waarom de huidige koning het nodig achtte te weigeren zijn handtekening te zetten onder de wet op de depenalisering van de zwangerschapsonderbreking, daarbij een persoonlijk gewetensprobleem inroepend. Zoals commentatoren van alle strekkingen hebben onderstreept, was deze weigering een politieke vergissing; de religieuze motivering van zijn optreden doet trouwens terugdenken aan de fout van Leopold III, toen hij de wet van de kerk boven elke andere overweging plaatste. Het zal niet vlug worden vergeten en de koninklijke toespraak van 21 juli heeft niets opgelost.

Heeft de koning na veertig jaar regeren, in de luister van deze verjaardag, een gelegenheid gezien om zijn rol te personaliseren, een rol die tot vandaag vooral decoratief was? Trachtte hij zichzelf een

bepaald historisch belang aan te meten vooraleer Filips I het roer overneemt? De ene veronderstelling is de andere waard. In elk geval is er in de houding van Boudewijn een gedragswijziging opgetreden. Het is echter nog te vroeg om de exacte draagwijdte van deze wijziging in te schatten, die misschien niet enkel op de koning zelf betrekking heeft. Men kan zich voorstellen dat de mensen aan het Hof en in de leidende kringen vragen hebben over de toekomst van de dynastie en van de monarchie zelf. Kón het ook anders?

Onvermijdelijk zullen de federalisering van de Belgische staat en het politieke integratieproces op Europees vlak, als die eenmaal een bepaald stadium voorbij zijn, de monarchie voor bepaalde problemen plaatsen. Tegelijk kan men zich voorstellen dat de recente initiatieven van de koning, hoewel op verschillende wijze geïnspireerd door een visie die men bezwaarlijk als progressistisch kan bestempelen, een beroep doen op wel zeer merkwaardige politieke steunpunten om de monarchie op de mutaties van de 21ste eeuw voor te bereiden.

Voetnoten

- (1) *Els Witte en Jan Craeybeckx, Politieke geschiedenis van België*
- (2) *François Perin, Histoire d'une nation introuvable, P. Legrain, 1988*
- (3) *J. Gérard-Libois et José Gotovitch, L'An 40, CRISP, 1971, p. 100*
- (4) *Xavier Mabille, Histoire politique de la Belgique, CRISP, 1986, p. 220.*
- (5) *Jacques Willequet, Albert Ier, roi des Belges, 1979, p. 120*
- (6) *F. Perin, o.c., p. 132*
- (7) *L. Dumon-Wilden, Albert Ier, roi des Belges, 1934, p. 168*
- (8) *J. Willequet, o.c., p. 254*
- (9) *J. Gérard-Libois et J. Gotovitch, o.c., p. 99*
- (10) *Maurice De Wilde, L'Ordre Nouveau, Duculot, 1984, p. 92*
- (11) *P.H. Spaak, Pour la paix - Discours au Conseil général du POB, brochure Labor, 1938*
- (12) *J. Gérard-Libois et J. Gotovitch, o.c., p. 420*
- (13) *M. De Wilde, o.c., pp. 93 en 170*